

Žodis, sukibęs su laiku, arba penktiesiems Metų žodžio ir Metų posakio rinkimams pasibaigus

Metų aktualijos ir jas atspindintys žodžiai

2022 m. vasario 21 d. paskelbti penktą kartą Lietuvoje vykusių Metų žodžio ir Metų posakio rinkimų rezultatai. Kaip jau įprasta, savo nugalėtojus išrinko internautai, balsuodami portale „Alfa.lt“, ir komisija nuotoliniame posėdyje.

Visuomenės balsavime 2021-ųjų Metų žodžiu išrinktas *išcvirkinimas* „Petro Cvirkos paminklo pašalinimas iš Vilniaus skvero“. Antra vieta atiteko žodžiui *koncertina* „spiralinė spygliuota viela“, trečią užėmė žodis *skiepai / skiepas* (nauja vienaskaitos formos reikšmė „skiepų dozė“).

Komisijos nariai Metų žodžiu išrinko žodį *skiepai / skiepas*, antrą vietą skyrė *išcvirkinimui*, trečią – tikriniam žodžiui *Taivanas*.

Naujadaras *išcvirkinimas* atsirado kunkuliuojant ginčams dėl paminklo Petrui Cvirkai Vilniaus skvere: nukelti jį ar palikti. Šį žodį sukūrė istorikas, dainų kūrėjas ir atlikėjas Povilas Girdenis. *Išcvirkinimas*, pasak jo autoriaus, atsirado tada, kai rietenos tarp paminklo šalininkų ir priešininkų tapo nebepakenčiamos ir prireikė žodžio, kuris veiktų kaip savotiškas žaibolaidis. Kaip juokavo Povilas Girdenis, ištari: „Taip, išcvirkino“, – ir abiejų pusių atstovai nebeturi ko sakyti.

Žodį *skiepai* rinkimų organizatoriams pasiūlė Vilniaus rajono Pakenės Česlovo Milošo pagrindinės mokyklos penktokai, *koncertiną* – lituanistė iš Kretingos Aldona Kruševičiūtė, *Taivaną* – filologas, redaktorius Virginijus Gasiliūnas.

Metų žodžiai ir jų tarptautiniai kontekstai

Kiekvienos šalies Metų žodžių sąrašas yra savitas jos istorijos atspindys – tai galima pagrįsti Ukrainos pavyzdžiu^[1]:

Євромайдан „Euromaidanas“ (2013),

кіборги „kiborgai“ (Ukrainos kariai, Donecko oro uosto gynėjai) (2014),

блокада „blokada“ (Krymo blokada) (2015),

корупція „korupcija“ (2016),

безвіз „bevizis“ (2017),

томос „tomasas“ (gr. τόμος) (bažnytinis dekretas, kuriuo pripažintas [Ukrainos](#) stačiatikių bažnyčios savarankiškumas) (2018),

діджиталізація „skaitmenizavimas“ (2019),

коронавірус „koronavirusas“ (2020),

вакцина „vakcina“ (2021).

Lietuvoje 2019-ųjų Metų žodžiais išrinkti *gaisras* ir *trinkelizacija* atspindi nerimą dėl gamtos ir gyvenamosios aplinkos. Su aplinka bei požiūriu į ją susiję ir 2019 m. įvairių šalių Metų žodžio rinkimuose minėti paspirtukai: *hulajnoga „paspirtukas“* (Lenkija), *Rollerchaos „paspirtukų chaosas“* (Vokietija), *trottinette „paspirtukas“* (prancūzų žodynas „Le Robert“), *elektrenis „paspirtukas“* (Latvija) ir kt. Verta prisiminti ir mūsų 2019-ųjų Metų posakį *Mes dzūkai – ne paspirtukai*, kuriame paspirtukui suteikta perkeltinė reikšmė „kas nuolankus, leidžiasi paspiriamas“.

2020 m. daugelio šalių Metų žodžio rinkimuose pirmąsias vietas skynė žodžiai, įvardijantys *koronavirusą*, *pandemiją* ir tuometines jos valdymo priemones – *karantiną*, *saviizoliaciją*, *kaukes*. 2020-uosius Lietuvoje ženklino *melagiena* ir *kaukė* – žodžiai, įvardijantys tai, kas visuomenei rūpėjo pirmaisiais koronaviruso pandemijos metais. Panašiai ir Latvijoje 2020-ųjų Metų žodžiu tapo *sejauts* „kaukė“, o į siūlymų sąrašą buvo patekę žodžiai *padegunība* „kaukės nešiojimas neuždengiant nosies“ (plg. Lietuvoje Metų naujadarų išrinktą *iškištanosį*) bei *cietslēdze* „užsidarymas, izoliacija“ (plg. *saviizoliaciją* iš lietuvių balsavimo dešimtuko). Lietuvoje antrą vietą komisijos balsavime pelnė *nuotolinis*, -ė, o

Lenkijoje visuomenės balsavime taip pat į antrą vietą pakliuvo *zdalny* „nuotolinis“. Savitą požiūrį į nuotolinį darbą bei mokymąsi atspindi ir 2021-ųjų mūsų Metų posakio rinkimų nugalėtojas (apie jį šiek tiek vėliau).

2020 m. neabejotinai daugiausia dėmesio skyręs koronaviruso pandemijai, 2021 m. pasaulis prabilo apie skiepus bei įvairių ribojimų mažinimą pasiskiepijusiems. Metų žodžiais išrinkti *szczepienie* „skiepijimas“ (Lenkija), *vaccine* „vakcina“ (žodynas „Merriam-Webster“), *vax* „vakcinavimas, vakcinuoti“ (Oksfordo žodynas), **вакцина** „**vakcina**“ (Ukraina), *strollout* „vangus skiepijimo procesas“ (iš *stroll* „lėtai vaikščioti“ ir *rollout* „diegimas, plėtra“) (Australija), *prikspijt* „apgailestavimas pasiskiepijus“ (Nyderlandai), *kvadrātkods* (QR kodas) (Latvija, plg. *galimybių pasas*) ir kt. Su skiepais susijęs ir Latvijoje Metų sparnuotuoju posakiu išrinktas šalies prezidento Egilo Levito (Egils Levits) teiginys pirmą kartą pasiskiepijus: *Ļoti labi jūtos — es neko nejūtu!* „Jaučiuosi labai gerai – nieko nejaučiu!“

Lietuvoje į 2021-ųjų kandidatų sąrašą taip pat siūlytas žodis *banga*, daugiausia sietas su pandemijos bangomis. Lenkijoje į balsavimo sąrašą buvo patekęs žodis *fala* „banga“, vartotas *junginiuose trzecia (czwarta) fala pandemii* „trečioji (ketvirtoji) pandemijos banga“, *fala uchodźców* „pabėgėlių banga“. Vokiečių kalbos draugija 2021-ųjų Metų žodžiu paskelbė žodį *Wellenbrecher* „bangolaužis“, metaforiškai įvardijantį svarbiausią kovos su pandemijos bangomis priemonę – skiepus.

Ir banga, ir Lietuvoje bei Lenkijoje į Metų žodžio rinkimų **dešimtukus pakliuvę žodžiai** *migrantai, koncertina*, į balsavimo sąrašus šiose šalyse siūlyti būdvardžiai *hybrydowy* „hibridinis“ ir *hibridinis* atspindi praėjusių metų pabaigoje mūsų šalyse kilusią **migracijos krizę**. Tad visai nestebina, kad Lenkijoje 2021-ųjų Metų žodžio komisijos balsavime *granica* „siena“ ir *szczepienie* „skiepijimas“ gavo po lygiai balsų. Beje, pabėgėlių tema kitose Europos šalyse buvo aktuali jau 2015 m.: tais metais Čekijoje Metų žodžiu tapo *uprchlák* „pabėgėlis“, Lenkijoje *uchodźca* „pabėgėlis“, Vokietijoje *Flüchtlinge* „pabėgėliai“, Austrijoje *Willkommenskultur* „palankiai primanti kultūra“.

Dėl ko šiandien riesimės? Arba - kas nori, kad lietuviai būtų susiskaldę?

2021-ųjų Metų posakiu Lietuvos internautai išrinko gerai žinomos dainelės „Plaukė žaselė“ perdirbinį: *Ėjo vaikučiai į mokyklėlę: Teams, teams, teams, Zoom*,

zoom, zoom į mokyklėlę! Jo autorius – Povilas Girdenis. Antra vieta atiteko žurnalisto Virginijaus Savukyno teiginiui *Prieš komunikuojant reikia turėti, ką komunikuoti*. Trečioje vietoje liko daug aistrų pernai kėlęs *galimybių pasas*. Beje, tai buvo dažniausiai 2021-ųjų rinkimams siūlytas posakis, bet nugalėtoju jis taip ir netapo.

Dainuoja Povilas Girdenis. Vytauto Šveikausko nuotr.

Naujasis „pandeminis“ dainelės „Plaukė žaselė“ variantas – puikus socialinių tinklų folkloro pavyzdys. Savo perkurtą dainelės posmą į feisbuką paleido Povilas Girdenis, o šiam pokštui iš paskos pasipylė vis nauji spontaniškai gimstantys posmai. Naujasis dainelės variantas, aišku, buvo suprantamiausias tiems, kurie karantino dienomis valandų valandas leido nuotolinėse pamokose, paskaitose, posėdžiuose ar susirinkimuose, o programomis, leidžiančiomis ten dalyvauti, išmoko naudotis tiesiog žaibiškai.

Komisijos nariai Metų posakiu išrinko poeto Gintaro Grajausko feisbuke užduotą klausimą *Dėl ko šiandien riesimės?* Antra vieta atiteko *galimybių pasui*, trečioje vietoje liko keleto komisijos narių siūlytas klausimas *Kaip po skiepo?* Beje, labai panašų siūlymą buvo atsiuntę ir Pakenės mokiniai: *Kaip sveikata?*

Gintaras Grajauskas prieš metus, pernai vasarį, viename feisbuko įrašė paklausė: „Kokia šiandien darbotvarkė? Dėl ko šiandien riesimės, kad galėtumėme dar

labiau nekęsti vieni kitų?“

Po metų, sužinojęs, kad ši frazė išrinkta Metų posakiu, jos autorius kalbėjo: „Parašiau ją feisbuke, matydamas, kaip žmonės susirenka į socialinius tinklus norėdami nuleisti garą, išlieti neapykantą žmogui, kurio visiškai nepažįsta, ir tie vadinamieji socialiniai tinklai darosi šiek tiek antisocialūs. Viena vertus, tai gal ir gerai, žmonės gali išpilti savo nuoskaudas ir paskui galbūt ramiai gyventi. Kita vertus, tais žmonėmis gali nesunkiai pasinaudoti svetimos priešiškos jėgos, kurioms labai aktualu, kad lietuviai būtų susiskaldę, kad filatelistai kovotų su numizmatais, pėstieji piktintųsi dviratininkais ir taip toliau. Laimė, mano supratimu, lietuviai turi tokį pat bruožą kaip ukrainiečiai. Dažnai matydavau, kaip jie pjaudavosi socialiniuose tinkluose. Dabar nebesipjauna. Lygiai taip pat ir lietuviai: kai ateina lemtingas momentas, randa jėgų suprasti, kas yra iš tiesų svarbu, o kas tik vaikiški žaidimai, kurie gal ir tinka taikos metu, bet atrodo juokingai, kai ateina tikra grėsmė. Norėčiau palinkėti, kad gebėtume išlaikyti šį bruožą ir toliau, tada turėsime šansų rinkti Metų žodį ir kitais metais, ir kitame amžiuje.“

Gintaras Grajauskas taip svarstė šių metų kovo pradžioje rinkimų organizatorių – Lietuvių kalbos draugijos (LKD), Lietuvių kalbos instituto (LKI) ir portalo „Alfa.lt“ – surengtame seminare.

Ko išmokta per penkerius rinkimų metus?

Metų žodžio ir Metų posakio rinkimus 2017 m. pradėjo rengti LKD, LKI ir portalas „Lzinios.lt“. Dabar rinkimų informacinis partneris – portalas „Alfa.lt“. Visuomeninėje komisijoje dirba kalbininkė dr. Agnė Aleksaitė (LKI), filologas, redaktorius Virginijus Gasiliūnas (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), vertėjas ir literatūros kritikas Laimantas Jonušys, portalo „Alfa.lt“ vyr. redaktorius Ovidijus Lukošius, LKD valdybos pirmininkės pavaduotojas akad. prof. habil. dr. Bonifacas Stundžia, žurnalo „Verslo klasė“ vyr. redaktorius Ramūnas Terleckas, LKD valdybos sekretorė Rita Urnėžiūtė, LKD garbės narys prof. habil. dr. Kazimieras Župerka.

LKI direktorė dr. Albina Auksoriūtė Alinai Grigelienei įteikia Pakenės Česlovo Milošo pagrindinės mokyklos bendruomenei skirtas organizatorių dovanas. Vytauto Šveikausko nuotr.

Komisijos nariai registruoja visuomenės siūlomus žodžius ir posakius, sudaro ilguosius siūlymų sąrašus ir iš jų atrenka galutinio balsavimo dešimtukus, rengia į tuos dešimtukus pakliuvusių žodžių ir posakių aprašus portalui „Alfa.lt“, atskiru balsavimu renka savo Metų žodį ir Metų posakį, dalyvauja rinkimams skirtuose renginiuose.

Komisijai kasmet pateikiama po keliasdešimt žodžių ir posakių. Pavyzdžiui, 2020 m. pasiūlytas 61 žodis ir 45 posakiai, 2021 m. – 50 žodžių ir 50 posakių. Apžvelgus visus gautus žodžius ir posakius, aptarus jų vartojimo kontekstą, sudaromi galutiniai balsavimo sąrašai. 2017 m. kviesta balsuoti už 20 žodžių ir posakių, 2018 m. – už 15, o nuo 2019 m. apsispręsta, kad pakaks po 10 kandidatų.

Kandidatai portale „Alfa.lt“ pristatomi trumpais komisijos narių parengtais aprašais. Iš viso nuo sausio 20 d. iki vasario 20 d. paskelbiama 20 žodžių ir posakių aprašų. Jų tikslas – lingvistiškai pristatyti žodžių kilmę, reikšmes ir jų pokyčius, vartojimo kontekstus, posakių sandarą, kilmę, kontekstus, reakcijas į juos.

Metų žodžio rinkimai skatina pastebėti žodžius, įvardijančius naujus gyvenimo reiškinius ar kintančias visuomenės nuotaikas. Neįkainojama pagalba Metų žodžio rinkimų organizatoriams – Lietuvių kalbos išteklių informacinėje sistemoje „E. kalba“ (buvusi *lkiis.lt*) kaupiamas ir nuolat atnaujinamas Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas (*ekalba.lt/naujazodziai/*).

Į Metų žodžio rinkimų balsavimų sąrašus patenka įvairių žodžių: naujadarų, skolinių, aktualizuotų žodžių ar terminų. Kaip minėtame seminare pasakojo Agnė Aleksaitė, Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynui kasmet pasiūloma po kelis šimtus žodžių. Bet ne visa, kas patenka į duomenyną, gali būti siūloma Metų žodžio rinkimams.

Vienas iš svarbiausių atrankos kriterijų: Metų žodis – metų ženklas. Pavyzdžiui, *čiupkynės* „išpardavimo akcija, skatinanti pirkti – čiupti, kol yra“. Nors šis naujadaras netikėtas, gražiai skamba, jis nėra susijęs su kuriais nors konkrečiais metais. Kas kita naujadaras *paksogeitas* „politinis skandalas dėl Lietuvos Respublikos prezidento Rolando Pakso, pažeidusio prezidento priesaiką“. Jei tuo metu būtų vykę Metų žodžio rinkimai, jis būtų galėjęs tapti rimtu kandidatu, nes kelia asociacijų su konkrečiu laikotarpiu.

Kitas kriterijus – kad naujažodis būtų paplitęs ir suprantamas žodis. Pavyzdžiui, LRT laidoje „Gustavo enciklopedija“ buvo sukurtas pasakos veikėjas *lydekolakis* „žmogaus ir lydekos hibridas“. Laidos žiūrovams šis žodis gal ir gerai žinomas, bet jis nieko nepasako apie konkrečius metus.

Pasak LKD valdybos pirmininkės prof. dr. Genovaitės Kačiuškienės, šie rinkimai ir XXI a. technologijos suteikia galimybę matyti, kaip tiesiog mūsų akyse gimsta žodžiai ir kaip puikiai naudojamosi savo kalbos žodžių darybos būdais ir elementais jiems kurti.

Komisijos nariui Bonifacui Stundžiai krinta į akis įdomus reiškinys, kad daug Metų žodžio rinkimams siūlomų žodžių yra sudurtiniai. Mat šiaip dūriniai, kiek žinoma iš Vinco Urbučio tyrimų, sudaro tikrai ketvirtadalį lietuvių kalbos darinių.

Komisijos nario Kazimiero Župerkos nuomone, „labiausiai džiugina surenkamų žodžių ir posakių sąmojis. Jo ne taip jau maža. Jis įvairus. Tai paneigia vieną iš tautinės saviniekos teiginių, kad lietuviams su humoru nesiseka. O juk sekasi visai neblogai. Reikia tik turėti ausis ir išgirsti.“

2017 m. paskelbus Metų žodžio ir Metų posakio rinkimus, į šią iniciatyvą iškart atsiliepė Vilniaus rajono Pakenės Česlovo Milošo pagrindinė mokykla. Pirmąjį konkursą, kuris vyko 2017 m. pabaigoje – 2018 m. pradžioje, organizavo ir vedė direktorė Janina Novickaja, pavaduotoja ugdymui Irena Mazailo ir vyresnioji lietuvių kalbos mokytoja Alina Grigelienė. Per penkerius metus mokykloje susiklostė savitos Metų žodžio rinkimų tradicijos, o konkursas jau tapo įdomiu visą bendruomenę telkiančiu renginiu[2].

Pakenės Česlovo Milošo pagrindinės mokyklos mokiniai ekskursijoje. Alinos Grigelienės ir Ritos Urnėžiūtės nuotr.

Kaip seminare pasakojo Alina Grigelienė, mokiniai, nagrinėdami žodžius ir posakius, naudojami tradiciniais spausdintais bei internetiniais žodynais, taip pat – tai ypač svarbu kitakalbiams vaikams – internetinio vertimo galimybėmis. Versdami žodžius ir posakius bei gretindami juos su savo gimtąja kalba, mokiniai geriau supranta lietuvių kalbos žodžių darybos dėsningumus, mokosi lyginti reikšmių atspalvius skirtingose kalbose. Be to, mokytoja pabrėžia, kad dalyvaudami tokiuose rinkimuose mokiniai ne vien mokosi vartoti valstybinę

kalbą, bet ir tampa kalbos tyrėjais bei kalbos mokslo populiarintojais, gauna progų susitikti su mokslininkais lituanistais.

Pakenės Česlovo Milošo pagrindinės mokyklos mokiniai ekskursijoje. Alinos Grigelienės ir Ritos Urnėžiūtės nuotr.

Pakenės mokinių ir mokytojų siūlomi žodžiai visada papildo Metų žodžio rinkimų sąrašus. Atsidėkodama už turiningą bendradarbiavimą, Lietuvių kalbos draugija šį pavasarį mokyklai padovanojo VŠĮ „Vivid Vilnius“ ekskursiją po Vilniaus požemius.

Metų žodžio ir Metų posakio rinkimai: už ir prieš

Metų žodžio rinkimų rezultatai ir Lietuvoje, ir kitose šalyse vertinami įvairiai: jie yra sveikinami, kritikuojami, o kartais ir pašiepiami. Pavyzdžiui, Latvijoje 2021-ųjų Metų žodžiu paskelbus žodį *kvadrātkods* „QR kodas“, o Metų piktžodžiu – *sadarbspējīgs* „galiojantis“, kai kuriems komentatoriams toks sprendimas atrodė nevykęs ar net juokingas:

Manuprāt, abi pilnīgi līdzvērtīgi vārdi. Taču, nē, vienam zelta globuss, otram

avene „Mano supratimu, abu žodžiai visiškai lygiaverčiai. Bet ne, vienam „Auksinis gaublys“, kitam „Avietė“;

sadarbspėjįs skan tīri labi. Pēc 10 gadiem būs jāmācās latviešu valoda par jaunu.. visur prasa qrt kodu.. kvadrātkodu pirmo reiz dzirdu „Sadarbspējīgs skamba tiesiog puikiai. Po 10 metų reikēs iš naujo mokytis latvių kalbos... Visur prašo QR kodo...Žodį kvadrātkods pirmą kartą girdžiu“;

Acīmredzams nevārds “kvadrātkods” pasludināts par gada vārdu?! Valodnieki tiešām nezina, ko nozīmē “QR” terminā “QR-code”? “Kvadrātkods” ir tik neinformatīvs un tik nelatvisks vārds „Akivaizdus piktžodis kvadrātkods paskelbtas Metų žodžiu?! Kalbininkai aiškiai nežino, ką reiškia termino QR-code [raidės] QR? Kvadrātkods yra ir neinformatyvus, ir nelatviškas žodis“;

Remiantis publicisto, Lenkų kalbos tarybos nario Barteko Chacinskio (Bartek Chaciński) apibendrinimu, Metų žodžio rinkimų kritikų būtų galima suskirstyti į dvi grupes[3]. Vieni tvirtina: „Niekas taip nesako, niekada tokio žodžio negirdėjau.“ Kiti teigia: „Senas žodis, jau seniai vartojamas.“

Kad ir kaip būtų, Metų žodžio rinkimai skatina diskutuoti apie kalbą ir geriau ją pažinti. Komisijos nario Virginijaus Gasiliūno teigimu, Metų žodžio ir Metų posakio rinkimai – geras sumanymas, nes tai skatina galvoti apie kalbą. „O galvojimas apie kalbą yra prasmingas dalykas, leidžiantis pajusti, kad ji nėra vien susižinojimo priemonė, nėra vien lietuvių kalbos pamokos, kurias pamirštam baigę mokyklą, bet kad ta kalba susijusi su pasauliu ir su mumis, su mūsų pasirinkimu. Galime rinktis, tarkim, tarp žodžių *vakcina* ir *skiepas* ir tas pasirinkimas gali lemti vieno žodžio įsigalėjimą, o kito traukimąsi.

Svarbu, kad žmonės, kurie domisi šiuo konkursu, po truputį aiškėja, kad Metų žodis yra *signum temporis* – laiko ženklas, o ne juokingas, įdomus ar dar koks nors žodis, kad tai žodis, sukibęs su laiku.“

Žodžius ir posakius būsimiems 2022-ųjų rinkimams galima siųsti visus metus el. paštu metuzodis@gmail.com arba rašyti Metų žodžio feisbuko paskyroje.

[1] Kandidatai siūlomi ir rezultatai skelbiami svetainėje <https://myslovo.com/>

[2] Plačiau žr.: Alina Grigelienė. Žodžio atradimo gelmės renkant Metų žodį ir Metų posakį, *Gimtoji kalba*, 2022 m. nr. 3, p. 18–22.

[3]

<https://polifonia.blog.polityka.pl/2021/12/07/starsza-mlodziez-wybrala-mlodszej-mlodziezy-jej-slowo-roku/>

Rita Urnėžiūtė

Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

www.pasauliolietuvis.lt